

Adventné a vianočné tradície v prostredí byzantského obradu v Rumunsku

Lucia Laudoniu

12. decembra 2022 ✝ Cirkev História Kultúra

Malí vnuci Romula. *Parvi Romuli nepotes*. Toto pomenovanie údajne vymyslel syn Márie Terézie Jozef II. počas jednej z návštev Transylvánie, aby zdôraznil latinský pôvod miestneho obyvateľstva. „*Salve, sis tu parve Romuli nepos!*“ („Buď pozdravený, malý vnuk Romula!“) Cisárov výrok zaznamenal rímsky rodák Antonio Cosimelli, ktorý v Sedmohradsku slúžil v armáde a v roku 1768 pretavil svoje spomienky do latinskej básne *Poemation de secunda legione Valachica* (Poéma o druhej valašskej légii). Cosimelli na základe pozdravu Jozefa II. pomenoval štyri transylvánske dediny Salva, Parva, Nepos a Romuli.

„Vianočný“ mesiac má pre Rumunov slávnostnú príchuť i z toho dôvodu, že 1. december je významným štátnym sviatkom (*Marea Unire*, výročie politického zjednotenia Transylvánie a pridružených provincií so zvyškom historických rumunských území v roku 1918).

Kuchárky a kuchári, poznáte slovo *kračún*? Obradný koláč s týmto menom v minulosti nechýbal na vianočnom stole východoslovenských Rusínov. Archaické slovo *kračún* sa zvyčajne kladie do súvislosti s pohanstvom (praslovanské svätenie zimného slnovratu), táto explikácia má však vážne trhliny (hľadať pohanský pôvod vo všetkých kresťanských zvykoch a obyčajoch je obľúbeným „športom“ modernej dechristianizovanej vedy). Stačí sa vybrať do Rumunska a udrie nám do očí, že aj miestne romanizované obyvateľstvo nazýva sviatok narodenia Krista *Crăciun*. Ako je to možné?

Oprášme etymologický slovník na polici. Majorita románskych lingvistov počnúc Ovidom Densusianom dáva ruky do ohňa, že rumunský názov Vianoc je dedičstvom latinského *creatio* (presnejšie akuzatívu *creationem*).

A narazila kosa na (teologický) kameň. *Creatio* znamená stvoriť a Ježiš Kristus podľa ortodoxnej náuky predsa nebol stvorený ako svet a všetko živé v ňom. V Nicejsko-carihradskom kréde vyznávame, že Boží Syn je zrodený z Otca (*genitum, non factum*) pred všetkými vekmi. Sekta ariánov zo 4. storočia bludne považovala Krista za hyperčloveka a dokonalé stvorenie, za variáciu titana Prometea, ktorý visel na kaukazskej skale tak, ako Kristus na kríži.

Je rumunské *Crăciun* jazykovou fosíliou učenia starej herézy? Určite nie. Gréckokatolícki kňazi a intelektuáli zo sedmohradských miest pod vládou uhorskej koruny vydali v roku 1825 v meste Buda štvorjazyčný slovník *Lesicon romănescu-lătinescu-ungurescu-nemțescu: quare de mai multi autori*. Pri slove *crăciun* je uvedené, že pochádza z akuzatívu (*in*)*carnationem* – vtelenie, inkarnácia Stvoriteľa.

Betlehem v rímskokokatolíckom chráme Najsvätejšieho Vykupiteľa v Bukurešti. Kostol slúži potrebám miestnej talianskej komunity.

Zdroj: Britchi Mirela / commons.wikimedia.org

S ešte zaujímavejšou hypotézou prišiel arumunský folklorista Pericle Papahagi. Koreň rumunského názvu Vianoc vidí v podstatnom mene *collatio* (spájať, zbierať dokopy). Cicero používa spojenie *signorum collatio* na opis slávnostnej procesie vojenských zástav (*signa, labara*) pred rozhodujúcou bitkou s nepriateľom. Kristovo narodenie v žiadnom prípade nie je biblickou rozprávkou, ale novým dejstvom eschatologického boja o ľudskú dušu, po ktorej prahne diabol ako po cudzej koristi.

Rumuni obohatili pátranie po pôvode slova kračún ďalšími návrhmi, ktorým však chýba dostatočné filologické zdôvodnenie: *crastinum* (zajtrašok, nominatív *crastinus*) a dokonca aj abreviácia od *Christi ieiunium* (pôst pred Vianocami, v západnom kresťanstve advent). Súvisí to so skutočnosťou, že ľudová (nevedecká) etymológia propagovaná časťou rumunského kléru ešte v 19. storočí odvodzovala slovanské slovo *pôst* z latinského participia *positus* – umiestnený, správne situovaný. Nezahodíme tento výklad do odpadkového koša, má veľmi zaujímavý duchovný rozmer: postiaci sa kresťan je mystickým vojakom a pôst mu umožňuje udržať si správnu bojovú pozíciu: bdelosť pred nepriateľom (diablom) a disciplínu ducha.

Príbeh slova kračún (doloženého vo všetkých balkánskych jazykoch, v maďarčine i na východnom Slovensku) sa tým nekončí. Moderná portugálčina má podstatné meno *criança*, sardínčina pozná výraz *criatzione*. Význam? Ten, ktorý prišiel na svet. Dieťaťko, novorodeniatko. Starostlivosť o dieťa a výchova sa po španielsky povie *crianza*. Termín *Crăciun* v archaickej rumunčine preto mohol označovať priamo Božie Dieťa, Jezuliatko. V súčasnom rumunskom jazyku sa stretávame s tvarom *pruncul Iisus* z latinského *puerunculus*, chlapčiatko.

Riešenie rébusu, či slovo kračún prijali Slovania od Rimanov alebo naopak, balkánski Rimania od svojich slovanských susedov, spí pod perinou času. Diskusie okolo pôvodu záhadného slova však neutíchajú a zdá sa, že ešte dlho budú príčinou našej intelektuálnej gymnastiky.

Na Slovensku aj v Rumunsku zvyknú ľudia na Štedrý večer krájať jabĺčko. Hviezdička z jadierok veští zdravie, hnilé jablko býva predzvesťou choroby a nie veľmi úspešného roku. Kresťan by mal tieto „veštby“ brať s rezervou... Prísny pravoslávny pôst trvá až do polnoci a v moldavských oblastiach dodnes platí, že vianočný stôl musí posvätiť kňaz. Nikto sa nesmie dotknúť jedla, až kým kňaz, *servus altaris Dei*, neochutná z pripravených dobrôt.

Na Božie narodenie (*Năsterea Domnului*) si z bohato prestretej tabule môžeme uchmatnúť *cozonac* (druh vianočky – veľmi, ale veľmi vzdialený príbuzný talianskeho *panettone*), *sarmale* (kapustové rolky plnené ryžou a mäskom) či zabíjačkové špeciality. Na 20. decembra pripadá v kalendári byzantskej cirkvi v Rumunsku sviatok svätého Ignáca Antiochijského. Vtedy sa zabíja prasiatko určené na vianočný stôl.

Svätý Ignác Antiochijský – dôležitá postava predvianočného obdobia v Rumunsku. Je známy ako Bohonosec (purtătorul de Dumnezeu, Teoforul).

Zdroj: Fr. Gaurav Shroff / flickr.com

Ignatul porcilor alias prasací Ignác – to je prívlastok, ktorý ľudová kultúra balkánskych Latinov prisúdila mučeníkovi z čias vlády cisára Trajána. Nie je v tom nič pejoratívne, purifikačnú funkciu krvi poznali už antické národy. Pohanskí Rimania v dobe svätého Ignáca (mylne) verili, že ak sa vykúpu v krvi býka, sila zvieraťa im zabezpečí nesmrteľnosť. Biele tógy skrvavené expiačným rituálom *taurobolia* a ruky pozdvihnuté k očiam „Veľkej matky“, bohyně Kybelé, vymazal z duchovnej mapy Európy sviatok kresťanského mučeníka, ktorý má v mene latinské *ignis* – oheň.

Podľa bizarného ľudového rozprávania bol Ignác dobrým hospodárom, ktorý chcel zabiť ošípanú, no sekera nešťastnou náhodou zasiahla jeho otca. Aby sa odčinilo toto *patricidium* (otcovražda), musí na sviatok svätého Ignáca v každom dome zahynúť jedno prasiatko. V zdanlivo jednoduchom príbehu sa odráža klasická grécko-rímska literárna kultúra, v ktorej vyrastali aj naši cirkevní otcovia, napríklad svätý Theotimus (bojaci sa Boha, *timens Deum*), druhý arcibiskup Tomidy (dnes Constanța na čiernomorskom pobreží).

Rumunské prasiatko svätého Ignáca je variáciou pohanskej báje o Orestovi, ktorého z matkovraždy očistila krv ošípanej. To nijako neohrozuje naše kresťanské presvedčenie. Tieto balkánske narácie sú nedokonalým prstom ukazujúcim na preliatu drahocennú krv Ježiša Krista – jedínú krv, ktorá má moc očistiť celé univerzum. Tieto príbehy sú nepatrným voskom z Božej sviečky, ktorý kvapká na zvitky evanjeliového posolstva.

Štedrý večer sa v Rumunsku volá *Ajunul Crăciunului* – predvečer, vigília Narodenia Pána. Podľa slovníka je *ajun* potomkom už spomínaného latinského výrazu *ieiunium* (pôst), no uvažuje sa aj o neklasickom slove z podunajskej ľudovej latinčiny *aiunus* (sviatok). Na dedinách si hospodári privstali, aby v tento sviatočný deň zakúrili v kachliach. Suché raždie praskalo pod ohnivými jazykmi a pán domu predniesol pozdrav: „*Bună dimineață lui Ajun!*“ („Dobré ráno Vianociam!“).

V dobe bez internetu a televízie nemé tváre rozprávali a celá príroda ožívala v symfónii pokoja. Veď latinské *pax*, ktoré rumunčine a taliančine darovalo pôvodom ablatívny tvar *pace* (pokoj), má indoeurópsky základ s významom „spojiť sa“, „zjednotiť sa v harmónii“. Platí to aj pre slovesá *pacare* a *pacificare*. Pax obsahuje litery P a X, ktoré sú christogramom. Pokoj a jednota, to je sám Kristus.

Vianočná atmosféra v jednom z bukureštských byzantských kostolíkov.

Zdroj: Britchi Mirela / commons.wikimedia.org

Rumunské deti si darčeky spravidla rozbaľujú až ráno 25. decembra. Darcom je *Moș Crăciun* (niekedy sa mu tiež hovorí *Moș Ajun*), mužík v červenom kabáte, ktorý sa nápadne podobá na amerického Santa Clausa, produkt desakralizácie svätého Mikuláša. Zdanlivá podobnosť medzi americkým „Santom“ a rumunským vianočným deduškom ešte neznamená, že *Moș Crăciun* je automaticky Santa Claus, i keď pazúry globalizácie konajú svoje eklektické „dielo“ a veľa rumunských detských duší je už ovplyvnených americkým gýčom...

Záhadu, kto vlastne je tento vianočný starček, rozlúštil etnológ a čestný člen Rumunskej akadémie vied Romulus Vulcănescu. *Moș Crăciun* môže mať korene v postavách troch orientálnych kráľov-mágov, ktorí priniesli dary Božiemu Synovi. Pohanská múdrosť Východu v ich osobách symbolicky zložila svoje žezlo pred novonarodeným Kráľom kráľov.

Vulcănescu zapísal pozoruhodné ľudové rozprávanie. Bol raz jeden betlehemský sedliak (volal sa príznačne – *Crăciun*). Keď na bránu jeho statku zaklopala Božia matka hľadajúca prístrešie, namrzený sedliak pred ňou zabuchol dvere. Jeho manželke prišlo tehotnej ženy ľúto a poskytla jej skromné prístrešie v jaskynke pre hospodárske zvieratá. Starý Crăciun sa veľmi rozhneval a za to, že jeho žena dala Márii a Jozefovi miesto v stajni, odťal manželke ruky. Bohorodička, vidiac túto krivdu, jej ich „prilepila“ späť. Keď to sedliak videl, prijal vieru v pravého Boha a na znak svojho pokánia nosí deťom darčeky.

Rumunská legenda o štedrom vianočnom starcovi prekvapivo nevychádza z mikulášskej tradície, v skutočnosti je „kolážou“ viacerých prvkov z pravoslávneho folklóru. V byzantských synaxároch sa dočítame o svätom Jánovi z Damasku, ktorému kalif odťal ruku, lebo spismi na obranu ikon provokoval mocných.

Zranenú ruku mu zahojila Panna Mária.

Druhou dôležitou rovinou príbehu je prítomnosť jaskyne. Na byzantských ikonách Kristovho Narodenia by sme drevenú kôľňu známu z rímskokatolíckych betlehemov hľadali márne. Voľba jaskynného priestoru nie je náhodná, pretože pozemská púť Spasiteľa sa začína a končí v jaskyni (podobu jaskyne mal aj Kristov hrob). Ak si vezmeme na pomoc antickú filozofiu, zistíme, že jaskyňa v Platónovom podobenstve predstavuje materiálny svet plný uväznených duší.

Ikona Narodenia Pána.

Zdroj: súkr. archív L. Laudoniu

V oblasti Făgărașu sa na novoročný stôl kladie dvanásť tanierov. Je dvanásť mesiacov v roku. Apoštolov bolo dvanásť (každý zastupoval jeden kmeň Izraela, ktorých bolo tiež dvanásť) a do nebeského Jeruzalema vedie dvanásť brán.

Rumunsko je krajinou vianočných kolied. Táto zem ich pozná stovky. *Tichá noc* však nepatrí medzi rumunské „srdcovky“, v chrámoch znejú koledy byzantskej tradície prednášané zborom *a cappella*. „Chrbticou“ mnohých z nich je refrén *florile dalbe* (v preklade jagavé biele kvety), ktorým sa vyjadruje čistota a krása Bohorodičky a Krista. Ďalšia fráza z rumunských kolied *linu-i lin* (z latinského *lenis* a *lentus*) má pripomínať potrebu vnútorného stíšenia.

V období medzi Vianocami a krstom Pána v Jordáne (*Boboteaza, botezul Domnului*) sa rumunské ulice ozývajú „štebotom“ koledníkov. Ich poznávacím znamením je okrem pestrých kostýmov veľká drevená alebo papierová hviezda, preto im prischlo pomenovanie *stelari* (od slova *stea* – hviezda). Po zvestovaní Božieho narodenia sa s pánom domu zvyčajne rozlúčia slovami: „*Noi ieșim, Dumnezeu întră.*“ „My odchádzame, Boh vstupuje.“

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/adventne-a-vianocne-tradicie-v-prostredi-byzantskeho-obradu-v-rumunsku/>